

Dordje Krajišnik, **Bitka za tekst umjetničkog djela**. Oslobođenje, 3. Novembar 2017.

Još u romanu “Forsiranje romana reke” Dubravka Ugrešić je krajem osamdesetih godina prošlog vijeka uvjerljivo anticipirala neke od ključnih problema književnosti novog doba, posebno književnosti, kako se to kaže, na ovim prostorima. Kada se danas čita taj roman, upućeniji poznavaooci ovdašnjih književnih prilika i odnosa domaće književnosti spram širih literarnih obzora veoma lako će prepoznati trag one šepave noge koja se vuče za našom književnošću već godinama, a koja je sada dosegla vrhunac rahitičnosti, budući da je tu sakatu nogu zamijenila nezgrapna drvena nožurda koja nemilosrdno gazi preko svega onoga što je književnu umjetnost činilo specifičnom djelatnošću ljudskog duha. “Forsiranje romana reke” ironično je postavljen tekst fokusiran dobrim svojim dijelom na bizarije književnog života i njegovih zakulisnih, uglavnom sujetnih i infantilnih, tričarija koje u mnogome određuju glavne tokove književne svakodnevice. U toj vehementnoj demistifikaciji Ugrešić je oslikala sve one karaktere pisaca kakvi i danas vršljaju po različitim literarnim workshopovim, festivalima, promocijama i skupovima. Sva ona šepurenja, mačističku i falocentričnu pozadinu književnosti. Gramzivosti, sladostrašća i egoistične manevre. Galerija je to osebnih i tragikomičnih likova, ali i slika trusnog književnog polja preko kojeg se prelamaju mnoga ideološka pitanja, ali i ljudske slabosti pisaca.

Sve se, konačno, raspalo

Svojim novim romanom “Lisica” Ugrešić, čini se, nastavlja tamo gdje je njen raniji roman stao. Sve se, konačno, raspalo. Književnost se, pritisnuta zahtjevima neoliberalnog tržišta i novih tehnologija, savija i sve manje snalazi. Ona je postala prostor za propitivanje ljudskopravaških agenda i piše se gotovo kao projekat, što je čini sve manje autentičnom i avangardnom. U takvoj književnosti ispovjedno ja je zamijenilo književne junake, a književni postupak memoarsko i anegdotalno prepričavanje. Sve manje pažnje se obraća na stilsko uobličavanje i uopšte svaranje jednog specifičnog svijeta u književnosti. Nasuprot traganja za što dojmljivijim uobličanjem i iskazom, kojim će se nastojati dati jednu drugačiju perspektivu vremena i prostora, mi imamo teror simplifikacije književnost. Ova se umjetnost vulgarno svodi na život, pa se doima da je svaku priču dovoljno tek istresti na papir i već imamo uspjelu autobiografsku fikciju sa romanesknim pretenzijama. Pritom nastaju mnoge diletantske zabune i dolazi do povratka na tačku kada se iznova moraju postavljati pitanja šta zaista književnost jeste. Koja je njena uloga i šta je uloga pisca danas, te šta književnost razlikuje od neestetskog teksta. Budući da je granica izbrisana, sve više se pojam romana i umjetničke proze tretira kao kanta za đubre.

U nju se može strpati sve što autoru padne na um, a to će revnosna književna profesura i nezamjerljiva kritika proglasiti nesumnjivim remek-djelom. To je, dojma sam, put umiranja književnosti. Jer time iz nje

iščekava ona tako nužna potreba za igranjem, za neprestanim začikavanjem teksta, eksperimentom i magijom stvaranja.

“Lisica”, dakle, polazeći od priče Borisa Piljnaka, “Priča o tome kako nastaju priče”, nastoji postaviti neka od ključnih pitanja savremene književnosti i njenog smisla danas. Tačnije, ova autorica i spisateljski i teorijski dojmljivo odgovara na današnju simplifikaciju književnosti. Piljnakova priča, kao i cijela ruska avangarda, poslužiće Dubravki Ugrešić kao svojevrsna glosa iz koje će se razviti šest poglavlja ovog romana. Od kojih svako na svoj način, majstorskom promjenom postupaka i ritma pripovijedanja, nastoji odgovoriti na pitanje kako nastaje priča i šta zaista uspjelu priču čini. Lisica je, kako je pisao Boris Piljnak, totem pisca. Dok je, krećući od grčkog aforizma da lisica zna mnoge stvari, a jež samo jednu, Isaiah Berlin izvršio podjelu pisaca na ježeve (oni koji uvijek insistiraju na jednoj ideji u svom pisanju) i lisice (oni autori koji neprestano tragaju za novim idejama i izrazima). Ugrešić pak razvija narativ koji snažno usmjerava snop svjetla na ono što književnost zaista čini, iako himeričnom, slamkom spasa u opštoj propadljivosti svega ljudskog. Lisičiji rod je zato svojom mitskom simbolikom, ali i nepripadanjem ni jednom svijetu u potpunosti, alegorijska slika konvulzija i tragike spisateljskog života. Ima li veće potvrde za to od ruske avangarde, o kojoj Ugrešić u “Lisici” ispisuje magične pasaže. Ne treba imati sumnje da ova autorica stoga bira lisičiji rod, jer njena književnost je potraga za izrazom, zaigrano spisateljsko uranjanje u književnost kao još uvijek živ i važan medij uprkos svemu.

“Lisica” pored činjenice da je posrijedi roman o književnosti danas, koji pokazuje dojmljive poteze uspjelog fikcionaliziranja autobiografije (ispit na kojem mnogi pisci danas mahom padaju, svodeći autobiografsku fikciju na kukumakanje stvarnog piščevog ja), ali i roman koji gradi iznimno moćne digresivne epizode (posebno o ruskoj avangardi), čime se kompoziciju ovog romana dodatno usložnjava, jeste i cijela jedna škola književnog mišljenja. Ona donosi obilje referenci, kako teorijskih tako i onih koje se odnose na književne izraze pisaca i mogućnosti poigravanja sa književnim prosedeima. Autorica insistira pri tome, kako se čini, da se književnost i dalje, bez obzira na to koliko bila uronjena u stvarni život, mora misliti kao svijet za sebe. Ne znači to da se ono što je njen socijalni angažman gura u stranu - Ugrešić je poznata, pa i u ovoj knjizi, kao spisateljica sa veoma izoštranim kritičkim stavom - već da se pripovijedanje ipak ne može svesti samo na angažman. Tačnije, činjenicom da je neka knjiga socijalno angažovana ne iscrpljuje se mogućnost jednog književnog djela. Angažman sam po sebi, ma koliko aktivistički bio važan, ne znači ništa ukoliko u postupku autora nije dojmljivo stilski uklopljen. On nikako nije prvi plan. Najvažniji romani svjetske književnosti od Sevantesa do Markeza nosili su u sebi snažnu poruku o svom vremenu. Ali upravo ono što ih je učinilo bezvremenim i aktuelnim u svakom drugom vremenu jeste jedinstven način pripovijedanja, umjetničkog uobličavanja onoga što je slika vremena. Nema, dakle, uspjele književnost bez priče. A upravo priča jeste ono što hronično nedostaje književnosti danas.

Autorica "Lisice" će u okviru svog narativa ispričovijedati mnogo toga i o prošlim vremenima, o devedesetim, o tragičnim sudbinama ljudi sa prostora Jugoslavije. Čitalac će se susresti sa mnogim piscima i gradovima. Takođe, ponovo se na dojmljiv način osvjetljava pozicija žene u književnosti. Prepoznatljiv i beskompromisan ton ove autorice ne ostavlja prostora za dilemu koliko je književni život zaista još uvijek blatnjavo muški. I u tom pogledu ovo je roman koji je istinski uronjen, kritičan i ironičan spram te minule i aktuelne literarne stvarnosti. Samo, ono što roman Dubravke Ugrešić razlikuje od većine drugih romana recentne produkcije na štokavskom jeziku, a koji se bave prošlim i sadašnjim vremenima, jeste upravo neprestano traganje za iskazom koji će umjetnički dojmljivo govoriti o svemu nabrojanom. Zato ovaj roman jeste iz roda lisica, jer bježi svakom okviru i obrascu stvaranja. Pribjegava avangardističkom razbijanju forme, eksperimentu kao jedinoj mogućnosti da književnost ostane svojstven rad u jeziku. To jeste prokletstvo, tamo gdje se useli duh lisice, čovjek je proklet. Ali samo je kroz tu šumu sablazni moguće krenuti ako se želi stvarati književnost koja je više od novinskog izvještaja.

Uzvišena igra

Sasvim je onda logično zašto se Ugrešić vraća formalistima i Šklovskom. Postupak je, pisao je Šklovski u "Umjetnosti cirkusa", to što izvanestetski materijal pretvara u umjetničko djelo. "Lisica" jeste roman koji vehementno insistira na nužnosti otvaranja nove bitke za književni tekst. Bitke koja iznova mora pokazati zašto književnost postoji, da bi oponašala i preslikavala život ili pak da bi bila prostor mogućnosti drugačijeg gledanja svijeta i jezičke umjetnosti. Ona uzvišena igra koja ushićuje i odvodi izvan svakog obrasca. Koja otvara horizonte i osvještava tamne komore spoznaje. Koliko god se vjerovalo da se književnost danas može egzaktno stvarati uz pomoć trendi agendi i teorijskih obrazaca, roman Dubravke Ugrešić pokazuje da književnost mora stvarati svijet koji je viši od pojavne stvarnosti. Vešan uz nju, ali ipak iznad nje. Sve bez toga je pusta tlapnja, mucavost i parafraza.

Konačno, kako je Zamjatin pisao Staljinu, pravu književnost ne stvaraju marljiv i poslušni činovnici, nego luđaci, pustinjaci, heretici, sanjar, buntovnici i skeptici. Dubravka Ugrešić pokazala je ovim romanom da je autorica koja književnost još uvijek, uprkos pesimizmu aktuelnog trenutka, misli kao privlačan kutak gdje se susreću čuda, luđaci, pustinjaci, heretici, sanjar, buntovnici i skeptici. Kao mjesto gdje se još uvijek može proizvesti tako uzaludna, a tako nužna magija. Jer, pripovijeda Ugrešić, magija ne radi kada su riječi izgovorene uzalud. "Zato u svaku priču, čak i u bajku, pogotovo u bajku, mora biti ugrađena komponenta neke više 'istinitosti' (istinitost pritom ne treba miješati s istinom, s uvjerljivošću, sa životnim iskustvom, ni s moralom), jer priča u suprotnom neće 'radić'. Mora postojati dobar razlog zašto ta, baš ta priča mora biti ispričana". "Lisica" je priča sa itekako uvjerljivim razlogom zašto je ispričana.